

Daniel Hupko

„Aj keď držíme hlavu hore..., naše srdcia sú predsa zlomené!“ K vybraným aspektom života grófkы Alžbety Kinskej-Wilczekovej (1858–1938)

Daniel Hupko,
daniel.hupko@gmail.com

“Even though we keep our heads up high... our hearts are still broken!”
Selected Aspects of the Life of Countess Elisabeth Kinsky-Wilczek (1858–1938)

Abstract: This paper focuses on selected aspects of the life of Countess Elisabeth Kinsky-Wilczek (1858–1938) as an example of the life of an aristocrat in the context of the dynamic social changes of the second half of the 19th century. It is based on the theoretical framework of Pierre Bourdieu’s concepts of habitus, cultural and symbolic capital, and examines the degree of adaptability of the aristocratic mentality to the changing political and social conditions in Central Europe. The text is conceived as a set of three thematic probes looking at upbringing in the parental home, entry into marriage, and the subsequent breakdown and dissolution of the marriage (1901). The analysis highlights the tension between the normative expectations of the aristocratic environment and the individual life experience of the protagonist. The main sources are three personal diaries of Elisabeth Kinsky-Wilczek from 1870–1873, 1877, and 1929. The paper also draws attention to them as a largely overlooked source material for studying the mentality and lifestyle of the aristocracy. The use of contemporary press – especially Viennese daily and weekly newspapers – made it possible to restore the public image of the aristocratic family, social ties, and the circumstances surrounding the breakdown of Elisabeth Kinsky-Wilczek’s marriage to Count Rudolf Kinsky (1854–1921). The chosen micro-historical approach makes it possible to capture specific situations in which the different dynamics of societal changes and the ability of the aristocracy to respond to them are manifested, with particular attention paid to divorce as a disruption of the stabilising function of marriage in the aristocratic environment.

Keywords: aristocracy, Countess Elisabeth Kinsky-Wilczek (1859–1938), upbringing, marriage, Count Rudolf Kinsky (1854–1921), Marie Renard (1864–1939), marital dissolution (divorce)

Skúmanie životného štýlu aristokracie a jej mentality v 19. storočí patrí k relevantným témam historického výskumu, ktorého cieľom je hľadanie odpovedí na otázky týkajúce sa vplyvu zmien v priestore strednej Európy vyvolaných postupným narastaním významu občianskej spoločnosti na úkor po stáročia stabilného stavovského systému, hospodárskou modernizáciou, premenami ekonomických vzťahov a v neposlednom rade i meniacou sa politickou štruktúrou európskej spoločnosti. Najmä v druhej polovici 19. storočia boli spoločenské elity vrátane šľachty nútené reagovať na celý rad spoločenských a hospodárskych zmien. Menili sa nielen domáce politické a spoločenské okolnosti, transformáciou prechádzal

↑ Manželia Alžbeta a Rudolf Kinskí, pravdepodobne 1877, fotoateliér Adèle Wien. Zdroj: Wien Museum, Inv.-Nr. 71614/4.

celý starý kontinent a zmeny, ktoré vývoj prinášal, boli pre mnohých dovtedy nepredstaviteľné.¹

Prirodzene, nešlo iba o zmeny na najvyššej úrovni štátu, premenami prechádzali aj zaužívané kultúrne modely a vzorce správania, ktoré boli voči zmenám často odolnejšie než štátna správa, armáda či hospodárstvo. Práve kultúrny kapitál šľachty, v tomto konkrétnom prípade aristokracie, ktorú máme predovšetkým na mysli, rozpracoval ako súčasť konceptu habitusu a sociálneho kapitálu francúzsky sociológ Pierre Bourdieu. *Habitus* chápe ako systém dispozícií k určitému konaniu – definuje ho ako rámec (princíp) konania: aristokrat z vernosti svojej sociálnej skupine a v záujme udržania si svojho miesta v nej nemôže konať inak ako ušľachtilo, vďaka čomu sa aristokracia ako skupina stáva subjektom noblesného správania a núti k takémuto správaniu všetkých svojich členov.² Takto chápaný habitus tvoria všetky prežité skúsenosti, ktoré sa zrkadlia vo vnímaní, myslení a konaní jednotlivca v rámci spoločenstva, a jednotlivec ho získava počas socializácie ako svoju trvalú kvalitu.³ Habitus ako mentálna štruktúra nie je nikdy ukončený – modifikuje sa podľa toho, ako sa menia podmienky, ktorým je jednotlivec vystavovaný, a je závislý od kvality prostredia, v ktorom socializácia prebiehala.⁴

Kultúrny kapitál, ktorým jednotlivec disponuje na základe svojej príslušnosti k spoločenskej vrstve, tvorí súbor vedomostí a zručností osvojených pod vplyvom prostredia, v ktorom prebiehala jeho socializácia (schopnosti, empatia, dobrý vkus, ideál krásy či spôsoby obliekania a trávenia voľného času), je reprodukovateľný v rámci rodiny a spoločenskej vrstvy: platí, že deti z vyšších spoločenských vrstiev majú i vyššiu úroveň kultúrneho kapitálu.⁵ Kultúrny kapitál je súčasťou *sociálneho kapitálu* ako súhrnu všetkých sociálnych kontaktov a zručností, ktoré má jedinec k dispozícii ako nástroj na dosahovanie hmotného či nehmotného prospechu.⁶ Aristokracia ako špecifická sociálna skupina zároveň disponuje aj *symbolickým kapitálom*, ktorý vyjadruje prestíž a uznanie zo strany ostatných členov vlastnej sociálnej skupiny i celej spoločnosti.⁷ V tejto súvislosti P. Bourdieu hovorí o *ekonomii symbolických statkov*, ktorá je založená na zhodnocovaní symbolického kapitálu nadväzovaním nových kontaktov v záujme udržania si svojho miesta v spoločnosti, napríklad uzatvorením vhodného manželstva.⁸

1 K tejto problematike existuje celý rad prác, z ktorých za inšpiratívne považujeme najmä tieto: Jiří HANUŠ – Vít HLOUŠEK, *Předminulé století. Evropa v politice a kultuře 19. století*, Brno 2019, s. 117–163; Michael RAPPORT, *Evropa devatenáctého století*, Praha 2011, s. 233–277.

2 Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 115–16.

3 Veronika MEZEIOVÁ, Sociálne zdroje lokálneho rozvoja (teoretický náčrt problematiky ľudského, sociálneho a kultúrneho kapitálu), in: Dagmar BACOVÁ – Anna KASANOVÁ (eds.), *Etnologické reflexie vedecko-výskumných prác mladých vedeckých pracovníkov* [online], Nitra 2010, s. 47 [cit. 15.02.2026]. Dostupné z: http://www.ketnoffukf.sk/uploads/9/2/9/7/9297804/zbornik_etnologicke_reflexie_2010_ke_ff_ukf.pdf.

4 Michal RŮŽIČKA – Petr VAŠÁT, Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus, in: *AntropoWeb-zin* [online], 2011, č. 2, s. 132–33 [cit. 15.02.2026]. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/zakladni-koncepty-pierra-bourdieu-pole-kapital-habitus>

5 Porovnaj: Peter ONDREJKOVIČ, Sociálny a kultúrny kapitál ako sociálne hodnoty, normy a ciele vo výchove a vzdelávaní, in: *Pedagogika.sk* [online], 2011, roč. 2, č. 4, s. 233 [cit. 15.02.2026]. Dostupné z: <http://www.casopispedagogika.sk/rocnik-2/cislo-4/ondrejko-vic-studie.pdf>; V. MEZEIOVÁ, Sociálne zdroje lokálneho rozvoja (teoretický náčrt problematiky ľudského, sociálneho a kultúrneho kapitálu), s. 46.

6 Porovnaj: V. MEZEIOVÁ, Sociálne zdroje lokálneho rozvoja (teoretický náčrt problematiky ľudského, sociálneho a kultúrneho kapitálu), s. 44.

7 Michal RŮŽIČKA – Petr VAŠÁT, Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus, s. 130.

8 Pozri: Pierre BOURDIEU, *Nadvláda mužů*, Praha 2000, s. 87–92.

Krátky exkurz do tohto teoretického rámca, ktorý sa opakovane pri štúdiu aristokracie preukázal ako produktívny⁹, bol potrebný z hľadiska nastavenia očakávaní od tohto textu. Z vyššie uvedeného totiž vyplýva, že aristokracia ako sociálna skupina „reprodukuje“ samu seba odovzdávaním zaužívaných a osvedčených vzorcov a stratégií správania, tzn. generuje nových členov vlastnej skupiny, ktorí zabezpečujú zachovanie jej trvania v čase.¹⁰ Čo sa však dialo v prípade, že spoločenská dynamika bola rýchlejšia ako schopnosť sociálnej skupiny adaptovať sa na zmenené podmienky? Ako je možné vysvetliť početnosť „systémových“ chýb, ktoré sa objavili, napríklad nerovnorodé manželstvá alebo neochota akceptovať (narodením) predurčenú sociálnu rolu? Je pravdepodobné, že príčinou týchto javov bola práve rozdielna dynamika spoločenských zmien a schopnosti adaptácie.

Cieľ a výskumný rámec

Cieľom tejto štúdie nie je priniesť jednoznačné odpovede na tieto otázky – nateraz to nie je možné pre nedostatok komparačného materiálu. Formulovanie týchto otázok vnímame skôr ako špecifickú výskumnú perspektívu. Za primárny cieľ si kladieme poukázať na vyššie pomenovanú nevyrovnanú dynamiku na príklade životných osudov grófkya Alžbety Kinskej-Wilczekovej¹¹ (1858–1938). Jej životné osudy sú na jednej strane modelovým príkladom prípravy aristokratky na zastanie si svojej spoločenskej roly (manželky a panej domu) a začiatku jej naplňovania, ale na strane druhej do možnosti jej reálneho naplnenia drasticky zasiahla zmena vonkajších okolností (rozpad manželstva a následný rozvod).

V názve textu uvádzame citát z listu, ktorý Alžbeta napísala 7. mája 1920 zo Smoleníc, z návštevy u svojej mladšej sestry Lucie Pálffyovej, dávnemu priateľovi kniežaťu Philippovi zu Eulenburg-Hertefeldovi, niekdajšiemu nemeckému veľvyslancovi vo Viedni: „Áno, tolko sa toho udialo odkedy sme sa videli naposledy! – Aj keď držíme hlavu hore a nenechávame sa deprimovať, naše srdcia sú predsa zlomené!“¹² Hoci pisateľka v liste narážala na rozpad Rakúsko-Uhorska a zánik usporiadania Európy v hraniciach spreď Veľkej vojny, tento citát môže v prenesenom význame „pokrývať“ aj ďalšie krízové momenty, s ktorými sa musela vo svojom živote vyrovnávať, napríklad spomenutý rozpad a zánik manželstva. Množné číslo citátu vyznieva – hoci úplne fiktívne – akoby prehovárala aj za ostatné aristokratky, s ktorými ju spájal podobný osud.

Bez okolkov je potrebné priznať, že na základe dostupných poznatkov zatiaľ nedokážeme Alžbetin životný príbeh zrekonštruovať v celej jeho šírke a hĺbke, hoci výskumný potenciál je nezanedbateľný. Preto je naším sekundárnym cieľom upriamiť pozornosť vedeckej obce na pramennú základňu, ktorá dosiaľ zostávala mimo jej zorného uhla, keďže prvotným impulzom na napísanie tejto štúdie bola identifikácia osobného denníka Alžbety Kinskej-Wilczekovej z roku 1929 v zbierkach Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine v roku 2025. Objavili sme ho počas doplnkového výskumu, ktorý predchádzal napísaniu komparatívnej štúdie o denníkoch dvoch rakúskych aristokratiek usadených po sobášii

9 Pracoval som s ním i ja ako s teoretickým rámcom svojej dizertačnej práce obhájenej v Historickom ústave SAV v Bratislave: Daniel HUPKO, *Mentalita a životný štýl šľachty na Slovensku v 19. a 20. storočí. Grófka Lucia Pálffyová, rod. Wilczeková (1862–1958), život aristokratky na hranici dvoch vekov*, dizertačná práca, Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2015.

10 V druhej polovici 19. storočia bolo však jej dopĺňanie – s ohľadom na potreby spoločnosti – nedostatočné a niektoré aspekty aristokratickej mentality sa v zmenenej situácii stali „retardačným prvkom“. Pozri: Jan ŽUPANIČ, *Proměna a krize aristokratické společnosti habsburské monarchie*, in: Václav HORČÍČKA – Jan ZUMR – Michaela ŽÁKOVÁ – Jan ŽUPANIČ, *Šlechta bez monarchie. Staré elity pothabsburské střední Evropy 1918 – 1938*, Praha 2025, s. 29.

11 V celom texte používam jej priezvisko v zloženej podobe tak, ako ho sama používala počas svojho života – v podobe Alžbety Kinská-Wilczeková (*Elisabeth Kinsky-Wilczek*).

12 Philipp Fürst zu EULENBURG-HERTEFELD, *Erlebnisse an deutschen und fremden Höfen (1934)*, in: projekt-gutenberg.org [online] [cit. 15.02.2026]. Dostupné z: <https://projekt-gutenberg.org/authors/philipp-fuerst-zu-eulenburg-hertefeld/books/erlebnisse-an-deutschen-und-fremden-hoefen/chapter/20/>.

v Uhorsku, na území dnešného Slovenska – jednou z nich bola už spomenutá Alžbetina sestra Lucia Pálffyová, rod. Wilczeková (1862–1958).¹³

Tento denník bol dovtedy určený iba ako denník neznámej šľachtickej s krstným menom Alžbeta.¹⁴ Evidovaný je ako súčasť tzv. lontovskej knižnice, ktorá vznikla pravdepodobne zlúčením dvoch pôvodne samostatných celkov – rodových knižníc Szentiványovcov a Rakovských. Hoci je v knižnici evidovaných aj množstvo titulov z pôvodného vlastníctva jednotlivcov z iných rodov, napríklad Hunyady, Okolicsányi, Majtényi, Eszterházy, Szechényi, Forgách atď., a knižnica sa dostala do majetku štátu konfiškáciami po druhej svetovej vojne¹⁵, je veľmi pravdepodobné, že denník bol do celku – dnes spravovaného ako tzv. lontovská knižnica – „primiešaný“ omylom, ako konfiškát Národnej kultúrnej komisie¹⁶, resp. ešte predtým.¹⁷

Tento denník však nie je osamotený – Univerzitná knižnica v Bratislave v Kabinete rukopisov, starých a vzácných tlačí spravuje ďalšie dva denníky Alžbety Kinskej-Wilczekovej – ide o denník z rokov 1870–1873¹⁸ a denník z roku 1877,¹⁹ ktoré boli do Univerzitnej knižnice získané darom alebo kúpou medzi rokmi 1939–1968.²⁰ Oba tieto denníky sme použili ako referenčné pramene osobnej povahy v našej dizertačnej práci.

Hoci dnes, s odstupom desaťročí a po vlnách konfiškácií a presunov, ktoré sprevádzala žiadna alebo len veľmi jednoduchá dokumentácia, je ťažké zrekonštruovať cesty týchto troch denníkov do fondov Univerzitnej knižnice v Bratislave a Slovenskej národnej knižnice v Martine, pôvodne celkom určite boli majetkom Alžbetinej sestry Lucie Pálffyovej, ktorá sa ako posledná preživšia stala v roku 1938 dedičkou Alžbetinho majetku vrátane jej písomnej pozostalosti.²¹ Alžbetine tri denníky teda pôvodne boli súčasťou jej písomnej pozostalosti, ktorá je dnes uložená v rodovom archíve červenokamenskej línie staršej vetvy rodu Pálffyovcov, spravovanom Slovenským národným archívom v Bratislave.²² Nachádza sa v nej aj veľký súbor denníkov Alžbety Kinskej-Wilczekovej, ktoré si viedla celý život: 48 zväzkov osobných denníkov pokrývajúcich roky 1871–1938.²³

V štúdiu pracujeme s týmito denníkmi – poznatky z nich zasadzujeme do kontextu života Alžbety Kinskej-Wilczekovej a jej rodinného prostredia, hoci najmladší z nich sme použili symbolicky iba raz. Z hľadiska štruktúry textu takto získané poznatky radíme do logických celkov – výsekov z Alžbetinho života. Vznikli tak tri prípadové mikroštúdie – tematické sondy, ktoré môžu poslúžiť ako východiská ďalšieho bádania. Rozhodli sme sa neobísť ani rozpad a zánik Alžbetinho manželstva. Keďže však pri takto stanovenej metóde práce tento aspekt nedokážeme

- 13 Daniel HUPKO, *Denník aristokratky ako prameň k štúdiu mentality a životného štýlu šľachty na konci belle époque: grófkya Lucia Pálffyová, rod. Wilczeková, a Ernestína Coudenhove, rod. Breunnerová*, in: *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2024* (v príprave – eds. Martina Orosová a Tina Hrivňáková).
- 14 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine (ďalej LA SNK MT), knižnica Szentiványi-Rakovský v Lontove (ďalej knižnica Lontov), sign. RKHS 2557 (denník z roku 1929). Pozri aj: *Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Matice slovenskej. Rukopisy historických knižníc na Slovensku II*, zost. Vojtech Šarluška, Martin 1995, s. 300.
- 15 Peter SABOV, *Lontovská knižnica. Krátka história knižnice*, in: Peter SABOV a kol., *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku. IV. zväzok*, Martin 2012, s. 15–16.
- 16 Predmetom konfiškácií po druhej svetovej vojne boli aj šľachtické knižnice. Pozri: Martina OROSOVÁ, *Osudy rezidiencií vyššej šľachty a ich zbierok po roku 1918 a po roku 1945*, in: Frederik FEDERMAYER a kol., *Mag-nátske rody v našich dejinách 1526–1948*, Martin 2012, s. 323–330.
- 17 Majetok Štefana Rakovského v rozsahu „troch vagónov“ bol zadržaný a zhabaný pri pokuse o nelegálny vývoz z Československa v júli 1932. Zadržané predmety – starožitnosti a rodový archív – boli uložené v Slovenskom múzeu v Bratislave a v Krajinskom archíve a majetok už zostal v rukách štátu. Tamže, s. 319.
- 18 Univerzitná knižnica v Bratislave (ďalej UKn BA), Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí (ďalej KRSVT), sign. Ms 1151 (denník z rokov 1870–1873).
- 19 UKn BA, KRSVT, sign. Ms 262 (denník z roku 1877).
- 20 Imrich KOTVAN, *Rukopisy Univerzitnej knižnice v Bratislave*, Bratislava 1970, s. 8.
- 21 Na túto skutočnosť sme upozornili už v roku 2011: Daniel HUPKO – Ivana JANÁČKOVÁ – Jozef TIHÁNYI, *Koniec starých čias. Poslední Pálffyovci na hrade Červený Kameň 1848 – 1948*, Komárno 2011, s. 175.
- 22 Písomnú pozostalosť Alžbety Kinskej-Wilczekovej tvorí celkom 43 archívnych škatúl: Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA BA), fond (ďalej f.) Rod Pálfi – červenokamenská línia (1745–1945) (ďalej Pálfi – ČK), šk. č. 292–334, inv. č. 2711–3173.
- 23 SNA BA, f. Pálfi – ČK, šk. č. 327–329, inv. č. 3165. Za poskytnutie informácie o celkovom počte denníkov a časovom intervale, ktorý pokrývajú, ďakujem Mgr. Ivane Červenkovéj, PhD., z 1. oddelenia spracúvania archívnych fondov Slovenského národného archívu v Bratislave.

pokryť z prameňov osobnej povahy, rozhodli sme sa vykompenzovať ho výskumom dobovej tlače. Dobové noviny a časopisy sme ako zdroj dôležitých doplnkových informácií využili aj v prípade ostatných sond. Nazdávame sa, že takto zvolená metodika prináša očakávané výsledky a pomáha naplňovať vyššie stanovené ciele.

Tematická sonda 1: Výchova v rodičovskom dome

Alžbeta Wilczeková sa narodila 20. novembra 1859 v rodovom paláci Wilczekovcov vo Viedni na ulici Herrengasse ako druhorodená dcéra grófa Jána Nepomuka Wilczeka (1837–1922) a jeho manželky grófky Emmy, rod. Emo-Capodilista (1833–1924). Pokrstená bola vo viedenskom Kostole sv. Michala (Michaelerkirche) o deň neskôr ako Mária Alžbeta Jozefa Lucia Felizitas Johana, jej krstnou mamou sa stala grófka Alžbeta Schönfeldtová, rod. Festeticsová (1832–1904).²⁴

Mala už staršiu sestru Máriu (1858–1938) a v priebehu ďalších troch rokov rodinu doplnil jediný syn Ján Rafael (1861–1929) a najmladšia Lucia. Rodina, do ktorej sa Alžbeta narodila, bola z pohľadu málopočetnosti potomstva produktom demografických zmien, ktoré prebiehali v druhej polovici 19. storočia a viedli k ustáleniu modelu málodetných rodín, hoci úplnou výnimkou stále neboli ani manželstvá s desiatimi potomkami.²⁵

Predpokladáme, že rané detstvo Alžbeta strávila v spoločnosti svojich súrodencov, predovšetkým staršej sestry Márie, keďže v druhej polovici 19. storočia bolo v aristokratických rodinách zvykom, že do začiatku formálneho vzdelávania mali deti spoločnú detskú izbu.²⁶ Vzhľadom na malý vekový odstup medzi súrodencami sa prikláňame k názoru, že súrodenci sa vzdelávali spolu, resp. ich vzdelávanie prebiehalo v dvoch „študijných“ skupinách, pričom jednu mohli tvoriť práve dve staršie sestry.²⁷

Za výchovu dcér zodpovedala v aristokratickej rodine matka: ona im mala odovzdať poznatky o vedení domácnosti, vstúpiť im mravné hodnoty, viesť ich k zbožnosti a pokore, trpezlivosti a poddajnosti.²⁸ Už v orientačnej rodine totiž dieťa – bez ohľadu na pohlavie – získavalo aristokratickú skupinovú identitu, a to najmä socializáciou v súlade s pravidlami aristokratickej spoločnosti a na základe intuitívneho napodobňovania príkladu rodičov, vďaka čomu aristokratická mentalita prechádzala plynule z generácie na generáciu.²⁹ Rodina tiež bola priestorom, kde potomstvo získavalo kultúrny kapitál aj základy sociálneho kapitálu, ktorý sa rozvíjal počas dospievania a v dospelosti.³⁰

↑ Portrét grófky Alžbety Kinskej, rod. Wilczekovej od neznámeho rakúskeho maliara, pastel na kartóne, okolo roku 1890–1895. Portrét predaný na 927. aukcii aukčného domu Lampertz (Gemälde des 15. - 19. Jahrhunderts, Kolín nad Rýnom, 1. 10. 2008, položka č. 103). Zdroj: https://www.lampertz.com/en/catalogues/lot/927-1/103-oesterreichischer-meister.html?utm_source=chatgpt.com

24 Pfarre St. Michael – Archiv, Wien (ďalej PStM-A, Wien), sign. 01–22 – Taufbuch 1845–1867, rok 1859, s. 288, záz. č. 38. Zhodou okolností sa Alžbeta Wilczeková narodila deň po sviatku sv. Alžbety Durínskej, ktorý v rokoch 1670–1969 pripadal na 19. novembra (dnes pripadá na 17. novembra).

25 Porovnaj: Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Jozefa I.*, Praha 1996, s. 103; Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, Praha 2009, s. 179–180.

26 Martina WINKELHOFER, *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*, Wien 2009, s. 20.

27 Bližšie sme sa tejto otázke venovali v štúdiu: Daniel HUPKO, Rodina ako garancia udržania sociálneho statusu aristokracie v druhej polovici 19. storočia. Pokus o náčrt na príklade Lucie Wilczekovej (1862–1958), in: Dušan KOVÁČ a kol., *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*, Bratislava 2013, s. 241.

28 Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999, s. 50.

29 M. WINKELHOFER, *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*, s. 20.

30 Pozri: V. MEZEIOVÁ, Sociálne zdroje lokálneho rozvoja (teoretický náčrt problematiky ľudského, sociálneho a kultúrneho kapitálu), s. 44–47.

Hlavným cieľom výchovy urodzených dievčat bolo sformovať dokonale vychovanú mladú dámu, ktorá sa stane žiadanou sobášnou partiou. Pre výchovu urodzených dievčat bolo v druhej polovici 19. storočia typické, že získavali kvalitné všeobecné vzdelanie, ktorého obsahom boli okrem písania, čítania a počítania i dejiny, zemepis, jednoduchá matematika a fyzika, tanec, hra na hudobnom nástroji, umenie konverzácie³¹ a zanedbávané nebolo napríklad ani aranžovanie kvetín.³² Oproti svojim bratom mali dievčatá rozšírené vyučovanie dejín umenia a dostatok času venovali najmä získaniu zručností zameraných na zvládnutie budúcej úlohy panej domu – tento cieľ celé ich vzdelávanie rámcovoval.³³

V Alžbetinom prípade bola s najväčšou pravdepodobnosťou súčasťou vzdelávania aj hra na hudobnom nástroji. Hoci sa nám zatiaľ nepodarilo nájsť explicitný dôkaz, vieme, že hrala na organe – ako uvádza vo svojich spomienkach jej otec, naučila sa to od Dr. Karla Mandla³⁴ a túto zručnosť využívala v kaplnke na hrade Kreuzenstein, kde hrávala pre návštevy, ktoré za Jánom Nepomukom Wilczekom na hrad prichádzali: „... bolo skutočne príjemné sledovať, ako dokázala svojou hrou na organe oživiť a umocniť dojem, ktorý kaplnka na všetkých robí.“³⁵ Zážitok z jej hry na organe v kreuzensteinskej kaplnke potvrdzuje aj už spomínaný Philipp zu Eulenburg-Hertefeld, ktorý ho získal počas svojej návštevy hradu.³⁶ Predpokladáme teda, že súčasťou Alžbetinho vzdelávania bola výučba hry na klavíri a hra na organe bola až neskoršou „nadstavbou“ tejto zručnosti.

Vo výchove aristokratky zohrávala dôležitú úlohu výučbu jazykov ako jeden zo základných predpokladov sebaistého pohybu v kozmopolitnom svete aristokracie. Hodiny cudzích jazykov preto boli dôležitou súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu a dostávali dokonca prednosť pred faktografickými vedomosťami.³⁷ Alžbeta hovorila nepochybne nemecky, francúzsky a anglicky – všetky tieto jazyky sa objavujú v jej denníku z rokov 1870 – 1873,³⁸ v prípade angličtiny máme dôkaz o jej používaní už v roku 1871, keď si do denníka zapísala niekoľko viet v tomto jazyku už ako 11-ročná.³⁹ Angličtina sa na úkor francúzštiny začala presadzovať práve od polovice 19. storočia a jej hlavným používateľom bola mladá generácia, do ktorej vzdelávacieho plánu bola zaradená ako dobová novinka.⁴⁰ Vo wilczekovskej domácnosti mala výučbu angličtiny na starosti anglická vychovávateľka, ktorá bola považovaná za členku rodiny: bola najlepšou priateľkou panej domu, s ktorou až do smrti trávievala každé leto.⁴¹

Predpokladáme, že Alžbeta hovorila i po taliansky, hoci toto tvrdenie sa nám nepodarilo podložiť prameňmi. Taliančina však bola rodným jazykom jej matky a ovládala ju napríklad aj jej mladšia sestra Lucia.⁴² Nepriamym dôkazom môže byť doložená Alžbetina návšteva Apeninského polostrova v roku 1870 – do denníka si vtedy vložila vylisovanú vetvičku tuje ako spomienku na návštevu záhrady Valsanzibio grófa Martinenga da Barca, ktorá obklopuje vilu Barbarigo neďaleko Padovy,

31 Gabriela ze Schwarzenbergu. *Krátká cesta životem a Evropou*, eds. Milena LENDEROVÁ – Jarmila PLŠKOVÁ, Praha 2006, s. 39.

32 M. WINKELHOFFER, *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*, s. 20.

33 Milena LENDEROVÁ, Matka, dcera, vnučka (Filippina, Elisa, Tekla) – dny všední i sváteční tří dam schlikovského rodu, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 2002, roč. 15, s. 45–46.

34 Dr. Karl Mandl nastúpil k Wilczekovcom ako vychovávateľ syna Jána Rafaela Wilczeka. Pozri: D. HUPKO, Rodina ako garancia udržania sociálneho statusu aristokracie v druhej polovici 19. storočia. Pokus o náčrt na príklade Lucie Wilczekovej (1862–1958), s. 241.

35 Hans Wilczek erzählt seinen Enkeln Erinnerungen aus seinem Leben, ed. Elisabeth KINSKY-WILCZEK, Graz 1933, s. 180 – 181.

36 Philipp Fürst zu EULENBURG-HERTEFELD, *Erlebnisse an deutschen und fremden Höfen* (1934).

37 Porovnaj: Ludmila PAVLÁTOVÁ, Pravidla šlechtické výchovy na konci 18. a na začátku 19. století, in: *Studie k sociálním dějinám 19. století*, 1997, č. 7, s. 60–61.

38 I. KOTVAN, *Rukopisy Univerzitní knihovny v Bratislavě*, s. 396.

39 UKn BA, KRSVT, sign. Ms 1151 (denník z rokov 1870–1873), fol. 19–21.

40 Gabriela ze Schwarzenbergu. *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 35 – 38.

41 Pozri: M. WINKELHOFFER, *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*, s. 16. Hoci to M. Winkelhoferová explicitne neuvádza, „paniou domu“ má s najväčšou pravdepodobnosťou na mysli grófkú Emmu Wilczekovú, rod. Emo – Capodilista, Alžbetinu matku.

42 Pozri: D. HUPKO, Rodina ako garancia udržania sociálneho statusu aristokracie v druhej polovici 19. storočia. Pokus o náčrt na príklade Lucie Wilczekovej (1862–1958), s. 242.

a vylisovanú vetvičku krušpánu s poznámkou, že pochádza z labyrintu v tej istej záhrade.⁴³

Dôležitým rámcom Alžbetinej socializácie a podoby jej výchovy boli obaja rodičia, ktorí mali tesné väzby na viedenský panovnícky dvor – matka Emma pôsobila pred sobášom ako dvorná dáma cisárovnej-matky, arcivojvodkyne Žofie⁴⁴, otec Ján Nepomuk bol napriek vekového rozdielu jedným z najbližších priateľov korunného princa Rudolfa – spájali ich najmä spoločné záujmy, napríklad nadšenie pre ornitológiu.⁴⁵ Úplne iný bol však grófov vzťah s panovníkom – s Františkom Jozefom I. boli sokmi v láske: spájali ich obdiv k známej herečke dvorského divadla Kataríne Schrattovej. Ján Nepomuk Wilczek sa jej dvoril – hoci bol ženatý – už v polovici osemdesiatych rokov 19. storočia a ich intenzívny milostný vzťah trval deväť rokov. Keď Schrattová nadviazala vzťah s cisárom, Ján Nepomuk Wilczek na panovníka žiarlil a počas tohto intenzívneho obdobia bol Wilczekovým sokom v láske aj bulharský cár Ferdinand I., s ktorým Schrattová tiež prežila kratší románik.⁴⁶

Wilczekovské potomstvo teda vyrastalo v rodine, ktorá bola vo viedenskej dvorskej spoločnosti pevne etablovaná. Ján Nepomuk Wilczek žil štýlom bohatého aristokrata, ktorý zodpovedal jeho finančným možnostiam i spoločenskému postaveniu. Napriek obrovskému bohatstvu, ktorým vďaka banskému podnikaniu v ostravsko-karvinskom revíri oplýval, sa preslávil najmä ako filantrop a mecén umenia – štedrý podporovateľ projektov, ktorých financovaniu sa štát vyhýbal.⁴⁷

Tesné väzby na viedenský dvor, ktorý bol stelesnením konzervatívnosti a tradície, boli do istej miery v protiklade s Wilczekovou liberálnou orientáciou. Dvorská spoločnosť ho považovala za liberála a voľnomyšlienkaru, dokonca za stúpenca demokratických a slobodomurárskych názorov. Bol vyhláseným odporcom antisemitizmu a nenáročoval si žiadne aristokratické privilégia, hoci mu prináležali. Wilczekov liberalizmu nespočíval iba v jeho otvorenosti novým názorom a dobovým technickým novinkám (k amatérskemu fotografovaniu, ktoré bolo jeho záľubou prinajmenšom od roku 1872, priviedol aj svoje dcéry Alžbetu a Luciu⁴⁸), ale prejavoval sa i v jeho stykoch s členmi rodín, ktoré nepatrili do tzv. prvej spoločnosti a aristokracia ich do svojich radov nikdy úplne neprijala: neváhal udržiavať kontakty s Rothschildovcami či s bankárskou rodinou Batazziovcov. Toto všetko mu prinášalo široké sympatie meštianstva a inteligencie, v radoch ktorých mal mnoho priateľov.⁴⁹

↑ Karikatúra Stará a nová šľachta (Alter und neuer Adel). Zdroj: Der Floh, 1901, roč. 33, č. 21, s. 16.

Preklad textu pod karikatúrou:

Staršia grófka (k mladšej): Dovoľte mi upozorniť, milú Kinskú-Renardovú, že keď sa už privýdali do našej starošľachtickej rodiny, naše tradície musia byť pre nich sväté a nikdy viac nesmú myslieť na to, že boli kedysi – šokujúce! – pri divadle.

Pozn.: nemecký text je napísaný s akcentom – autor karikatúry narážal buď na „starošľachtické“ vyjadrovanie alebo na nesprávnu, maďarčinou ovplyvnenú výslovnosť Ilky Pálmayovej v nemčine.

43 UKn BA, KRSVT, sign. Ms 1151 (denník z rokov 1870–1873), fol. 3 a 6. Texty pri vylisovaných rastlinách sú však napísané po francúzsky.

44 Hans Wilczek erzählt seinen Enkeln Erinnerungen aus seinem Leben, s. 31.

45 Hana ŠUSTKOVÁ – Aleš ZÁŘICKÝ, Research Efforts and Patronizing. Activities of Count Johann Nepomuk Wilczek, in: Milan HLAVÁČKA – Magdaléna POKORNÁ – Tomáš PAVLÍČEK (eds.), *Collective and Individual Patronage and the Culture of Public Donation in Civil Society in the 19th and 20th Centuries in Central Europe*, Praha 2010, s. 379–380.

46 Michaela a Karl VOCELKOVÍ, *František Jozef I. Císař rakouský a král uherský*, Praha 2017, s. 243. Pozri aj: Brigitte HAMANNOVÁ, „Moje milá, dobrá přítelkyně!“ Milostný vztah císaře Františka Jozefa I. a herečky Kateřiny Schrattové, Praha 2002, s. 25 a 108.

47 William JOHNSTON, *The Austrian Mind. An Intellectual and Social History 1848–1938*, Berkeley – Los Angeles 1983, s. 44.

48 Pozri: Daniel HUPKO – Ivana JANÁČKOVÁ, Amatérské fotografování šľachty: Lucia Pálffyová, Alžbeta Kinská a Nathaniel Rothschild. Poznámky k problematice, in: *Archivny almanach*, 2022, roč. 5, s. 55–69.

49 D. HUPKO, Rodina ako garancia udržania sociálneho statusu aristokracie v druhej polovici 19. storočia. Pokus o náčrt na príklade Lucie Wilczekovej (1862–1958), s. 234–237. Podrobnejšie k tejto otázke pozri: Daniel HUPKO – Ivana JANÁČKOVÁ, Aristokrat s povestou liberála. Niekoľko poznámok k životu grófa Jána Nepomuka Wilczeka (1837–1922), in: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity – řada společenských věd*, 2014, roč. 28, č. 2, s. 30–48.

Zdá sa, že tento liberálny postoj, ktorý otváral dvere do salónov Wilczekových sídiel osobám meštianskeho pôvodu či členom novošľachtických rodín, mal korene v rodinnom prostredí. Wilczekovci napríklad už v roku 1815 neváhali uzatvoriť príbuzenské puto s rodom Lexa von Aehrenthal, ktorý v tom čase disponoval iba prostým šľachtictvom.⁵⁰ Práve v tejto Wilczekovej liberálnej názorovej spleti možno hľadať jeho tolerantný postoj k budúcemu ženíchovi svojej dcéry Alžbety – hoci mala matka Rudolfa Kinského meštiansky pôvod, nepovažoval to za prekážku svojho súhlasu s uzatvorením manželstva.

Tematická sonda 2: Sobáš

Alžbeta sa spomedzi svojich súrodencov vydala ako prvá – 21. novembra 1877, deň pred svojimi 18. narodeninami, si vo Viedni zobrala za manžela 23-ročného grófa Rudolfa Kinského (1854–1921).⁵¹

Sobášu predchádzala žiadosť o ruku. Rudolf požiadal Alžbetinho otca o jej ruku 9. júna 1877 vo wilczekovskom kaštieli v Seebarne a odovzdal jej zásnubný prsteň.⁵² Hoci zasnúbenie nebolo oficiálne záväzné (s výnimkou platnosti konkordátu v rokoch 1855–1870), urodzená spoločnosť ho považovala za neopomenuteľné.⁵³ Zvyčajne sa zasnuby uskutočnili počas zásnubnej večere a okrem prsteňa sa ženích dostavil aj s bielou kyticou.⁵⁴

Oficiálne bolo zasnúbenie Alžbety a Rudolfa Kinského ohlásené 12. júna 1877, teda tri dni po zásnubách.⁵⁵ Dĺžka obdobia od zasnub do sobáša nebola stanovená, považovalo sa však za vhodné, aby sa počas tohto obdobia snúbenci spolu ukazovali na verejnosti – v divadlách či na koncertoch.⁵⁶ Dôležitá bola povinnosť trojitých ohlášok, ktorú stanovil už lateránsky koncil. Hoci túto povinnosť zakotvoval i predlitavský Občiansky zákonník, v 19. storočí bolo bežné ich odpúšťanie, keďže postupne ich funkciu preberali tlačene svadobné oznámenia.⁵⁷ V prípade snúbencov Alžbety a Rudolfa sa ohlášky uskutočnili 28. októbra, 1. a 4. novembra 1877.⁵⁸

Rudolf pochádzal z náměšťskej línie, jednej z vedľajších rodových vetiev Kinských, bol druhorodeným synom Eugena Ernesta Kinského (1818–1885) a Márie, rod. Zaunerovej (1826–1903),⁵⁹ ktorá nemala urodzený pôvod: bola dcérou cukrára.⁶⁰

Napriek nerovnorodému sobášu bol Eugen Kinský váženým členom viedenskej spoločnosti – keď 5. marca 1885 zomrel vo svojom viedenskom neorenesančnom paláci na ulici Kolowratring (dnes Schubertring, dom už nestojí), týždenník *Wiener Salonblatt* uverejnil neobvykle dlhý nekrológ: „Rakúska aristokracia a osobitne viedenská spoločnosť oplakávajú ťažkú stratu: minulý štvrtok ráno zomrel vo svojom paláci na Kolowratringu gróf Eugen Kinský vo veku 67 rokov po niekoľkomesačnom ťažkom utrpení. Gróf Eugen Kinský patril k najvýraznejším postavám viedenskej spoločnosti; zohrával v nej veľmi dôležitú úlohu nielen vďaka

50 Barónsky titul bol rodu udelený až v roku 1828 a grófsky až v roku 1909. Pozri: Jan ŽUPANIČ – Václav HORČIČKA – Hana KRÁLOVÁ, *Na rozcestí. Rakousko-uherská zahraniční služba v posledních letech existence monarchie*, Praha 2009, s. 52.

51 PStM-A Wien, sign. 02-13 – Trauungsbuch (ďalej TrB) 1868–1894, rok 1877, s. 140, záz. č. 20.

52 UKn BA, KRSVT, sign. Ms 262 (denník z roku 1877), záznam z 9. 6. 1877.

53 M. LENDEROVÁ, *K hřichu i k modlitbě. Žena v minulém století*, s. 86.

54 M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 147.

55 UKn BA, KRSVT, sign. Ms 262 (denník z roku 1877), záznam z 12. 6. 1877.

56 M. LENDEROVÁ, *K hřichu i k modlitbě. Žena v minulém století*, s. 87.

57 M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 148.

58 PStM-A Wien, sign. 02-13 – TrB 1868 – 1894, rok 1877, s. 140, záz. č. 20.

59 Jiří STIBOR, Vlček z Dobré Zemice, in: Milan MYŠKA a kol. *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada, sešit 9 (21)*, Ostrava 2006, s. 141.

60 Porovnaj: Aleš VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004, s. 164–165; *Die Tagebücher des Grafen Egbert Belcredi 1850 – 1894*, eds. Lothar HÖBELT – Johannes KALWODA – Jiří MALÍŘ, Wien – Köln – Weimar 2016, s. 178, pozn. č. 285. Pozri aj: Eva HRACHOVCOVÁ, *Šlechtické sňatky v druhé polovině 19. století*, diplomová práca, Jihočeská univerzita – Pedagogická fakulta, 2007, s. 59.

pôvodu a bohatstvu, ale aj pre svoj známy, pohotový zmysel pre humor a finančné schopnosti – ako je známe, takmer od [jej] založenia patrila k Anglobanke a (len s krátkym prerušením) bol aj jej prezidentom.“⁶¹

Rudolfovo rozhodnutie uzatvoriť manželstvo urýchlilo pravdepodobne úmrtie jeho staršieho brata Františka (1850–1876), prvorođeného syna a predpokladaného dediča, ktorý zomrel ako 25-ročný 18. februára 1876⁶² – po jeho smrti sa budúcim dedičom stal práve druhorodený Rudolf.

V matričnom zápise o sobáši má Rudolf Kinský uvedené ako bydlisko práve otcov palác na Kolowratringu, rodina sa teda obvykle zdržiavala vo Viedni. O obľúbenosti rodiny E. Kinského vo viedenskej spoločnosti svedčí komentár k portréту Alžbety Kinskej (1855–1927), jeho najmladšej dcéry, ktorú začiatkom marca 1876 na svojej titulke uverejnil týždenník Wiener Salonblatt: „Dnes prinášame nášmu váženému čitateľstvu portrét jednej z najkrajších a najmilších členiek nášho sveta kontes. Kontesa Alžbeta Kinská, narodená 30. augusta 1855, dcéra všeobecne váženého pána grófa Eugena Kinského, prezidenta Anglobanky, a pani grófký Márie Kinskej, dámy rovnako vynikajúcej duchom i láskavosťou, je sestrou, žiaľ, priskoro zosnulého grófa Františka Kinského. Kontesa Alžbeta, rovnako výnimočná všetkými prednosťami ducha i srdca, patrí k najobľúbenejším osobnostiam spoločnosti a všade ju vítajú s radosťou...“⁶³

Alžbetin sobáš s Rudolfom Kinským sa uskutočnil v domácej kaplnke bratov barnabitov, vtedajších duchovných správcov dvorského Kostola sv. Michala, ktorý bol súčasťou ich kláštora. Na svadobnom obrade sa zúčastnili početní hostia z radov „rakúskej aristokracie, vysokých dôstojníkov a zástupcov umeleckého sveta a mnoho dám“, obrad sa začal o jedenástej dopoludnia, trval hodinu a po jeho skončení sa o druhej hodine popoludní v neďalekom wilczekovskom paláci na Herrengasse konala svadobná hostina (*dîner*).⁶⁴ „Mladá nevesta, štíhla, krásna blondínka mala oblečené biele atlasové šaty ozdobené konvalinkami,“ uvádza sa v ďalších krátkych správach o svadbe.⁶⁵

Najrozsiahlejšiu správu o sobáši prinieslo ranné vydanie viedenského denníka *Fremden-Blatt*, ktorý spresnil mená hostí z radov dvorskej aristokracie a uviedol mená svedkov, ktorými boli knieža Konštantín Hohenlohe, knieža Ferdinand Bonaventúra Kinský, barón Žigmund Reischach (brat starej matky nevesty) a gróf Rudolf Kinský st. (ženíchov strýko⁶⁶). Noviny uviedli aj mená družbov: nevestin brat Ján Rafael Wilczek a bratranec Jozef Pálffy (budúci manžel nevestinej sestry Lucie), ženíchov brat Eugen Kinský ml. a Karol Kinský, syn kniežata Ferdinanda Kinského. Družičkami boli nevestine sestry Mária a Lucia Wilczekové, ženíchova sestra Alžbeta Kinská a Františka Kinská, dcéra kniežata Ferdinanda Kinského. Ako poslednú informáciu noviny uviedli, že mladomanželia po skončení hostiny odišli do Krásna nad Bečvou, do zámku, ktorý patrí ženíchovmu otcovi.⁶⁷ Podľa Alžbetinho záznamu v denníku do Krásna odcestovali o šiestej hodine večer.⁶⁸

Po svadbe mladomanželia na bývanie využívali najmä zámok v Krásne nad Bečvou,⁶⁹ rovnako sa mohli zdržiavať aj vo Viedni – či už v paláci Eugena Kin-

61 Wiener Salonblatt, 1885, roč. 16, č. 10 (8. 3. 1885), s. 4. Hoci sa to v nekrológu explicitne neuvádza, zomrel pravdepodobne na tuberkulózu, keďže sa v roku 1884 niekoľko mesiacov liečil v Cannes.

62 Wiener Salonblatt, 1876, roč. 7, č. 9 (26. 2. 1876), s. 3. Ako sa uvádza v správe o jeho smrti, zomrel po dlhej chorobe, z ktorej sa zotavoval v Egypte. Možno teda predpokladať, že príčinou jeho smrti bola tiež tuberkulóza.

63 Wiener Salonblatt, 1876, roč. 7, č. 10 (4. 3. 1876), s. 4.

64 (Trauung.), Morgen-Post, 1877, roč. 27, č. 322 (22. 11. 1877), s. 3.

65 (Trauung.), Die Presse, 1877, roč. 30, č. 32 (22. 11. 1877), s. 9; Neues Wiener Tagblatt, 1877, roč. 11, č. 321 (22. 11. 1877), s. 3.

66 Rudolf Kinský (1815–1889), starší brat ženíchovho otca Eugena Kinského, bol jazdecký kapitán vo výslužbe, doživotný člen rakúskeho Jockeyclub-u, vo Viedni patrila k najstarším milovníkom a abonentom opery a baletu. Zomrel náhle 14. apríla 1889 vo Viedni a po pohrebných obradoch boli jeho pozostatky prevezené a uložené v rodinnej hrobke na cintoríne v Náměšti na Hanej. Jeho nekrológ pozri: Wiener Salonblatt, 1889, roč. 20, č. 16 (21. 4. 1889), s. 3–4.

67 (Trauung.), Fremden-Blatt, 1877, roč. 31, č. 321 (22. 11. 1877, Morgenblatt), s. 4.

68 UKn BA, KRSVT, sign. Ms 262 (denník z roku 1877), záznam z 21. 11. 1877.

69 Pozri: D. HUPKO, Rodina ako garancia udržania sociálneho statusu aristokracie v druhej polovici 19. storočia. Pokus o náčrt na príklade Lucie Wilczekovej (1862–1958), s. 248.

ského na Kolowratringu alebo vo wilczekovskom paláci na ulici Herrengasse. Podľa údajov zaznamenaných v korešpondenčnej knihe Alžbetinej sestry Lucie, v ktorej si evidovala adresátov a miesta ich pobytu, kam posielala svoje listy, sa v rokoch 1887 – 1892 Alžbeta väčšinu roka zdržiavala práve v zámku v Krásne.⁷⁰

Bohaté spoločenské kontakty Wilczekovcov s členmi rodu Kinských, ktorí boli súčasťou viedenskej aristokratickej spoločnosti, sa odrazili v nadviazaní ďalších príbuzenských vzťahov medzi rodinami. V osemdesiatych rokoch 19. storočia vstúpili do manželstva s členmi rodu Kinských, jeho kniežacej vetvy, aj ďalšie dve deti Jána Nepomuka Wilczeka: Alžbetina staršia sestra Mária sa v roku 1881 vydala za grófa Rudolfa Jozefa Kinského (1859–1930), mladšieho syna kniežata Ferdinanda Kinského (Rudolfov starší brat Karol sa na Alžbetinej svadbe zúčastnil v úlohe družbu), jej brat Ján Rafael sa v roku 1884 oženil so sestrou Rudolfa Jozefa Kinského, kontesou Alžbetou Kinskou (1865–1941), čím sa stal zároveň švagrom svojej vlastnej sestry Márie.⁷¹

Vstupom do manželstva Alžbeta naplnila rolu, ktorú od nej jej sociálna skupina očakávala. Celá výchova mladej aristokratky smerovala k uplatneniu sa v rámci rodiny – bola zameraná na vedenie vlastnej domácnosti s cieľom systematicky pripraviť mladú šľachticnú na úlohu manželky, matky a hostiteľky.⁷² Mladé aristokratky na iný spôsob uplatnenia ani pomýšľať nemohli – bola to aj výchova získaná v rodičovskom dome, ktorá im neumožňovala žiadnu alternatívu seberealizácie v dospelosti.⁷³

Na Silvestra 1877 si vtedy čerstvo 18-ročná Alžbeta do svojho denníka zapísala až trojstránkovú pasáž, v ktorej zhodnotila prvé týždne svojho manželstva. Doslova uviedla, že rok 1877 bol pre ňu „tak nekonečne šťastný“ a dúfa, že rovnako šťastná zostane aj v budúcnosti. Svoju reflexiu zakončila takto: „Končím tento rok aj s iným menom, než som ho začala. Ale môj Rudi mi povedal – ‚Teraz sa budeš volať Kinská, ale Wilczeková musíš zostať‘ a to aj budem.“⁷⁴ Keď si Alžbeta Kinská-Wilczeková tieto riadky do denníka zapísala, ešte nemohla tušiť, aký osud ju čaká o dve dekády neskôr.

Tematická sonda 3: Rozpad a zánik manželstva

Manželstvo grófa Rudolfa a Alžbety Kinských skončilo v roku 1901 po 24 rokoch rozvodom.⁷⁵ Už od roku 1899 žila Alžbeta so súhlasom otca oddelene od manžela: Ján Nepomuk Wilczek pre ňu dal upraviť kaštieľ Tresdorf, ktorý patril k jeho panstvu Seebarn v Dolnom Rakúsku. Sídлом Alžbety Kinskej-Wilczekovej zostal i po rozvode. De facto sa tak „vrátila“ do svojej orientačnej rodiny.⁷⁶

V prostredí aristokracie bolo manželstvo posvätené cirkvou jedinou akceptovanou možnosťou spolužitia muža a ženy. Z manželstva nebolo úniku, kanonické právo ho považovalo za nerozlučiteľné. Občianska rozluka síce bola možná, ale z morálnych príčin neprípustná. Technicky možná bola len z niekoľkých dôvodov, pričom jedným z nich bola aj nevera.⁷⁷ V reálnom živote stála nerozlučiteľnosť manželstva na tom, ako sa manželia – a treba povedať, že najmä muži – k tomuto

70 SNA BA, f. Pálfi – ČK, šk. č. 216, inv. č. 2188 – *Correspondenz - Buch* Lucie Pálffyovej, rod. Wilczekovej z rokov 1887–1892.

71 A. VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, s. 202 a 274–275, pozn. č. 441.

72 Michaela ŽÁKOVÁ, *Chudé aristokratky? Strategie šlechticů k uchování společenského postavení v „dlouhém“ 19. století*, Praha 2023, s. 21.

73 M. WINKELHOFER, *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*, s. 108.

74 UKn BA, KRSVT, sign. Ms 262 (denník z roku 1877), záznam z 31. 12. 1877.

75 Elisabeth CASTELLANI ZAHIR, Bodo Ebhardt zwischen Berlin, Wien und Chillon, in: Busso von der DOLLEN – Barbara SCHOCK-WERNER (eds.), *Burgenromantik und Burgenrestaurierung um 1900. Der Architekt und Bürgerforscher Bodo Ebhardt in seiner Zeit*, katalóg výstavy, Braubach 1999, s. 172.

76 Elisabeth CASTELLANI ZAHIR, «... ich und meine Tochter Elisabeth». Gräfin Kinsky-Wilczek (1859 – 1938), in: Veronika MARXER (ed.), *Inventur. Zur Situation der Frauen in Liechtenstein*, Bern – Dortmund 1994, s. 163 – 164.

77 M. LENDEROVÁ, *K hřichu i k modlitbě. Žena v minulém století*, s. 100 – 101.

faktu postavili. Mužská nevera bola bežnou realitou aristokratických manželstiev, k mnohým manželstvám patrila od úplného začiatku, nezávisela od „nevydarenosti“ manželstva. O tom, ako manželky reagovali na neveru manželov, pramene mlčia – mohlo ísť o aféry, ale výnimkou neboli ani paralelné vzťahy, ktoré spravidla manželkinu pozíciu neohrozovali: vďaka nerozlučiteľnosti manželstva sa nemusela obávať, že bude nahradená inou ženou.⁷⁸ Ako sa však ukázala, to nebol Alžbetin prípad.

↑ Grófky Alžbeta Kinská-Wilczeková (vpravo) a Ilma (Amália) Sztárayová, rod. Hadiková v Mariánskych Láznach v roku 1902. Zdroj: Slovenská národná múzeum – Múzeum Červený Kameň v Častej, evid. č. A 0575.

78 K tejto problematike pozri stať v knihe: M. WINKELHOFER, *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*, s. 98–102.

Gräfin Elisabeth Kinsky-Wilczek.

Siehe Seite 5.

Atelier Adele, Wien I.

↑ Grófka Alžbeta Kinská-Wilczeková v historickom kostýme z obdobia vlády Márie Terézie v roli kňažnej Sidónie Kinskej, rod. Hohenzollernovej, v ktorom sa zúčastnila jubilejného historického sprievodu usporiadaného pri príležitosti 60. výročia nástupu Františka Jozefa I. na trón 12. júna 1908 vo Viedni. Ilustrácia podľa originálnej fotografie z fotoateliéru Adele vo Viedni. Zdroj: Sport & Salon, 1908, roč. 11, č. 30 (25. 7. 1908), s. 3.

Zdá sa, že kríza manželstva Alžbety Kinskej-Wilczekovej vypukla práve v roku 1899, keď jej manžel začal udržiavať vzťah s opernou speváčkou Máriou Renardovou (1864–1939; občianskym menom Mária Terézia Pözllová). Naznačuje to článok v lineckom denníku *Tages-Post* z 18. februára 1900, v ktorom sa pomerne otvorene píše o afére okolo Renardovej vzťahu s grófom Rudolfom Kinským. V článku sa uvádza, že „oslavovaná speváčka“ Renardová sa už „viac než rok“ dostáva na titulky novín kvôli svojmu „čoraz vážnejšiemu vzťahu s potomkom grófskej rodiny“, ktorý je ženatý s grófkou Wilczekovou. Autor článku vzápätí (možno trochu zlomyselne) dodal, že po svojom odchode zo scény je z oslavovanej speváčky Renardovej už iba „dcéra fiakristu Mária Pözllová“, ktorá ešte pred dvadsiatimi rokmi umývala vo Viedni koče a teraz „prinútila grófa spretŕhať všetky doterajšie manželské, rodinné a priateľské putá, odstrániť všetky veľké prekážky z cesty, aby sa s ňou mohol oženiť“. Na záver autor pripomenul, že celá táto situácia sa veľmi podobá na osud subrety Ilky Pálmay, „kedysi uhorskej vidiečanky, dnes grófkы Kinskej“.⁷⁹

Táto narážka na speváčku Ilku Pálmay nebola náhodná – ak to aj autor článku sám nevedel, tak zasväteným čitateľom bolo jasné, že týmto priamo naráža na Rudolfovo mladšieho brata Eugena Kinského ml., ktorý po otcovej smrti zdedil zámok

Náměšť na Hanej.⁸⁰ Eugen bol od roku 1891 ženatý s už raz rozvedenou Ilonou Petrássovou, rod. Ungvárovou, herečkou a operetnou primadonou, ktorá vystupovala pod umeleckým menom Ilka Pálmay.⁸¹

S opernou kariérou sa Mária Renardová rozlúčila 29. januára 1900 – veľkolepý večer plný ovácií získal všetku pozornosť spoločenských rubriík nielen vo Viedni. Noviny sa nadchýnali neutíchajúcimi ováciami, ktoré sprevádzali jej posledné vystúpenie: nadšené publikum speváčku vyvolalo späť viac ako 150-krát⁸² a diváci nechceli uveriť, že ju vidia naposledy.⁸³ Novinár Max Schlessinger v novinách *Wiener Salonblatt* uverejnil rozsiahlu úvahu o rozlúčkovom vystúpení M. Renardovej, ktoré – ako napísal – sa stalo vo Viedni senzáciou týždňa. Aj Schlessinger uvádza 156 prídavkov, ktoré musela speváčka absolvovať, kým „opona navždy oddelila veľkú umelkyňu od viedenského publika, ktoré sa jej nemohlo nabažiť“. Ako zasvätený znalec viedenského spoločenského života spomenul, hoci veľmi diskkrétne, pravdepodobne s ohľadom na citlivosť celej situácie pre jej ďalších aktérov, aj „blížiacu sa zmenu v súkromnom živote umelkyne“, na ktorú sa aj v iných novinách „takmer výlučne poukazovalo“.⁸⁴ Na mysli mal celkom určite budúcu svadbu s grófom Rudolfom Kinským, hoci tá sa nakoniec uskutočnila až viac než rok po publikovaní článku.

79 Otto v. HEIM, Wien bei Tag und Nacht, *Tages-Post*, 1900, roč. 36, č. 39 (18. 2. 1900), s. 2.

80 A. VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, s. 165.

81 János József GUDENUS, *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. II. kötet: K – O*, Budapest 1993, s. 82.

82 Der Abschied des Fräuleins Renard, *Neue Freie Presse*, 1900, roč. 37, č. 12728 (30. 1. 1900, Morgenblatt), s. 5.

83 Pozri napr.: Der Abschied der Renard von der Wiener Oper, *Neues Wiener Journal*, 1900, roč. 8, č. 2251 (30. 1. 1900), s. 8–9; Marie Renard, *Wiener Abendpost*, 1900, roč. 38, č. 24 (30. 1. 1900), s. 3 (príloha novin *Wiener Zeitung*, 1900, [roč. 98], č. 23 – z toho istého dňa); Gustav SCHÖNAICH, Marie Renard, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 1900, [roč. 21], č. 6570 (31. 1. 1900), s. 2.

84 Max SCHLESSINGER, Allerlei aus der Woche, *Wiener Salonblatt*, 1901, roč. 31, č. 5 (4. 2. 1900), s. 2.

Z manželskej krízy Kinských sa stala verejná vec práve z dôvodu obrovskej popularity M. Renardovej, ktorá bola známa aj mimo Rakúsko-Uhorska. O dátume jej svadby noviny špekulovali rok vopred, prvé „zaručené“ správy sa objavili už krátko po tom, čo Renardová ukončila svoju kariéru. Informáciu, že „umelkyňa sa už čoskoro vydá za grófa Kinského“, publikovali už 3. februára 1900 lipské hudobné noviny⁸⁵, o tri dni neskôr noviny v Lvove napísali, že sobáš sa už uskutočnil.⁸⁶ Následne na krátky čas ošial okolo dátumu svadby ustal, avšak už koncom októbra 1900 bola verejnosť informovaná, že M. Renardová sa plánuje za R. Kinského vydať krátko po Novom roku 1901.⁸⁷ Noviny *Pilsner Tagblatt* začiatkom novembra 1900 napísali, že svadba sa uskutoční ešte v tomto mesiaci v Budapešti a ako pravdepodobný termín avizovali 21. november 1900, pričom dodali, že možné krátke oneskorenie môže vzniknúť kvôli zdravotnému stavu ženíchovej matky, ktorá bola v čase vydania tejto správy už niekoľko dní vážne chorá.⁸⁸ Informáciu o rovnako dátume sobáša priniesli aj hudobné noviny v Lipsku.⁸⁹

Svadba Rudolfa Kinského a Márie Pölzlovej sa nakoniec uskutočnila až v sobotu 18. mája 1901 na matričnom úrade v Budapešti. Na jednoduchom obrade boli prítomní len svedkovia a šiesti členovia rodiny nevesty.⁹⁰ Kinského prvé manželstvo bolo rozvedené len pár týždňov predtým – rozvod potvrdila kráľovská kúria v Budapešti 20. apríla 1901. Keď túto správu priniesli noviny *Innsbrucker Nachrichten*, neváhali dodať: „To značí: Kinský sa zakrátko ožení s bývalou speváčkou Dvorskej opery Renardovou.“⁹¹

Na dátume sobáša sa však noviny opäť nevedeli zhodnúť: zatiaľ čo *Ischler Wochenblatt* napísal, že sa Rudolf s M. Renardovou oženil už 4. mája 1901 (použili formuláciu, že sa tak mohlo stať po tom, čo jeho manželstvo „bolo pred niekoľkými dňami v Budapešti zrušené“)⁹², noviny *Grazer Volksblatt* vo svojom vydaní z 18. mája 1901, teda v skutočný deň sobáša, „zaručene“ avizovali, že svadba sa uskutoční „budúcu nedeľu v Budapešti“.⁹³ Na druhej strane však blížiaci sa sobáš „oslavovanej divy“ a grófa Rudolfa Kinského už 9. mája so správnym dátumom konania avizoval viedenský spoločenský týždenník *Das interessante Blatt* – s viac ako týždenným predstihom, pričom predpovedal, že pôjde o veľkú spoločenskú udalosť, ktorá vzbudí záujem rakúskej aristokracie i rakúskeho umeleckého sveta. Tiež pripomenul, že budúcemu spojeniu manželov predchádzal ženíchov rozvod a prijatie uhorského štátneho občianstva.⁹⁴ Noviny *Neues Wiener Tagblatt* v závere svojej krátkej správy, v ktorej avizovali konanie sobáša, uviedli: „Očakáva sa aj veľa hostí z Viedne.“⁹⁵

Krátke správy o sobáši priniesli aj ďalšie viedenské noviny: mal civilný charakter⁹⁶, uskutočnil sa o pol jednej na matričnom úrade budapeštianskeho šiesteho obvodu a svedkami manželov boli gróf Elemír Batthyány, barón Žigmund Üchtritz, Mikuláš Szemere a ministerský radca von Losonczy. Hneď po krátkom civilnom obrade sa o jednej hodine popoludní uskutočnil aj cirkevný sobáš.⁹⁷

Zatiaľ čo noviny *Wiener Salonblatt* z pochopiteľných dôvodov tento z pohľadu rakúskej aristokracie morganatický sobáš prešli taktne takmer bez povšimnutia

85 *Signale für die Musikalische Welt*, 1900, roč. 58, č. 13 (3. 2. 1900), s. 198.

86 *Kurjer Lwowsky*, 1900, roč. 18, č. 37 (6. 2. 1900), s. 3.

87 Hinter den Kulissen, *Neues Wiener Journal*, 1900, roč. 8, č. 2518 (27. 10. 1900), s. 8.

88 Die Vermählung der Renard, *Pilsner Tagblatt*, 1900, roč. 1, č. 190 (7. 11. 1900), s. 4.

89 *Signale für die Musikalische Welt*, 1900, roč. 58, č. 63 (20. 11. 1900), s. 1004.

90 *Ostdeutsche Presse*, 1901, roč. 26, č. 118 (22. máj 1901), s. 2. Noviny vychádzali v poľskom meste Bydgoszcz (vtedy Bromberg), správa o svadbe vyšla v rubrike *Bunte Chronik*.

91 *Innsbrucker Nachrichten*, 1901, roč. 48, č. 90 (20. 4. 1901), s. 9.

92 *Ischler Wochenblatt*, 1901, roč. 29, č. 18 (5. 5. 1901), s. 3. Noviny použili termín „gelöst wurde“.

93 *Grazer Volksblatt*, 1901, roč. 34, č. 135 (18. 5. 1901), s. 5.

94 Die Vermählung der Hofopernsängerin Marie Renard mit dem Grafen Rudolf Kinsky, *Das interessante Blatt*, 1901, roč. 20, č. 19 (9. 5. 1901), s. 4.

95 (Die Heirat des Fräuleins Renard), *Neues Wiener Tagblatt*, 1901, roč. 35, č. 135 (18. 5. 1901), s. 6.

96 Konanie svadby v tento deň potvrdzujú aj noviny: [Marie Renard.], *Neue Freie Presse*, 1901, roč. 38, č. 13193 (18. 5. 1901, Morgenblatt), s. 5; *Deutsche Kunst- und Musik-Zeitung*, 1901, roč. 28, č. 10 (25. 5. 1901), s. 116.

97 (Die Vermählung der Kammersängerin Renard.), *Illustriertes Wiener Extrablatt*, 1901, roč. 30, č. 135 (18. 5. 1901), s. 6; Marie Renard und ihr Bräutigam, *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 1901, roč. 28, č. 114 (19. 5. 1901), s. 11.

(odbadli ho strohou šesťriadkovou správou obsahujúcou dátum sobáša a mená svedkov⁹⁸), noviny *Illustriertes Wiener Extrablatt* hneď v pondelok po svadbe priniesli v krátkej správe viaceré podrobnosti, prevzaté z nemenovaných uhorských novín: svadobné šaty a šperky, ktoré mala nevesta na sebe, boli zhotovené z drahocennej čipky, vo vlasoch mala okrem myrtového venca aj briliantovú korunku a niekoľkoradový briliantový náhrdelník zdobil aj jej krk. O šatách nevesty napísali, že „vyvolali obdiv dám, ktoré sa zúčastnili slávnostného obradu“, a „znalci odhadli hodnotu čipky a [drahých] kameňov na 300 000 korún“.⁹⁹ Hoci tieto hodnotenia bolo možné brať s rezervou – najmä s ohľadom na to, že ich senzácietvive viedenské noviny prevzali z iného periodika, dozaista tieto správy vtedy už bývalej Rudolfovej prvej manželke a jej príbuzným nepadli dobre.

Hoci je s odstupom viac ako storočia a štvrt' na základe novinových článkov ťažké situáciu objektívne zhodnotiť, zdá sa, že súdobá tlač – aspoň jej časť – si vplyv informovania o tejto „senzácii“ na jej aktérov dobre uvedomovala. Viedenské noviny *Neuigkeits-Welt-Blatt* vo svojom nedeľnom vydaní deň po svadbe R. Kinského a M. Rennardovej uviedli: „Pri tejto príležitosti nemôžeme potlačiť poznámku, že takéto sobáše medzi aristokratmi a umelkýňami sa niekedy nezaobídu bez polutovaniahodnej predohry. Neraz sa stalo, že šťastné manželstvo narušila náklonnosť už ženatého muža k umelkyni. Je známe, že aj v tomto prípade došlo k manželskej dráme. Gróf Rudolf Kinský bol šťastne ženatý s rodenou grófkou Wilczekovou, dámou, ktorá sa tešila veľkej obľube na dvore i v spoločnosti.“ K už známym faktom noviny doplnili, že na to, aby Rudolf Kinský dosiahol zrušenie svojho manželstva s Alžbetou, musel prijať uhorské štátne občianstvo a konvertovať na evanjelickú vieru, keďže podľa rakúskych zákonov nebolo možné katolícky sobáš zrušiť a manželstvo rozviesť. Musel teda pristúpiť na riešenie svojej situácie prostredníctvom tzv. sedmohradského manželstva, čo bolo – ako sa v článku uvádza – „obvyklé riešenie v takýchto prípadoch“.¹⁰⁰

Po druhom sobáši Rudolfa Kinského sa pravdepodobne celá vec pre vtedy 41-ročnú Alžbetu konečne uzavrela – aspoň z pohľadu pozornosti, ktorú jej venovala dobová tlač. Mohla už len z diaľky sledovať, ako si dvaja bratia – jej bývalý manžel a bývalý švager – nažívajú na svojich zámkoch so svojimi manželkami – speváčkami. Táto kuriózna situácia však nemala dlhé trvanie – Egen Kinský ml. sa s manželkou Ilonou, niekdajšou Ilkou Pálmayovou, rozviedol v roku 1905.¹⁰¹ Na túto neobvyklú príbuzenskú situáciu zareagoval aj viedenský humoristický týždenník *Der Floh*, ktorý obe „nové“ grófky Kinské spodobnil v karikatúre s názvom *Stará a nová šľachta (Alter und neuer Adel)*.¹⁰²

V zámku Tresdorf Alžbeta sídlila až do roku 1912, keď ho prepustila svojmu synovcovi Jánovi Gregorovi Wilczekovi, ktorý sa v októbri toho roka oženil s kontesou Teréziou, rod. Nostitz-Rieneckovou.¹⁰³ Potom mala k dispozícii vlastný byt na treťom poschodí wilczekovského paláca vo Viedni na ulici Herrengasse.¹⁰⁴

Ján Nepomuk Wilczek vo svojich pamätiach uvádza, že jeho dcéra Alžbeta Kinská-Wilczeková stála po jeho boku vždy, keď prijímal na hrade Kreuzenstein návštevy.¹⁰⁵ S najväčšou pravdepodobnosťou sa po návrate do svojej orientačnej

98 *Wiener Salonblatt*, 1901, roč. 32, č. 20 (19. 5. 1901), s. 20.

99 (Zur Vermählung der Kammersängerin Marie Renard.), *Illustriertes Wiener Extrablatt*, 1901, roč. 30, č. 137 (20. 5. 1901), s. 4.

100 Pozri: Marie Renard und ihr Bräutigam. Sedmohradské manželstvo, v uhorskom prostredí známe aj ako kluzské manželstvo, bol právny nástroj, ktorý v Rakúsko-Uhorsku využívali rakúski občania katolíckeho vierovyznania, ktorí boli odlúčení od svojich manželiek, pričom využívali špecifickú sedmohradskú právnu úpravu. Po prijatí uhorského občianstva a konverzii na protestantskú vieru bolo ich manželstvo na základe rakúskeho rozvodového rozsudku rozvedené, aby sa potom mohli znova zosobášiť. *Meyers Großes Konversations-Lexikon, Band 18: Schöneberg bis Sternbedeckung*, Leipzig – Wien 1909, s. 433. Podrobnejšie pozri: Péter NAGY, Die „siebenbürgische Ehe“ und die siebenbürgisch-reformierte Eherechtsprechung, in: *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, roč. 15, č. 1, s. 87–100.

101 J. J. GUDENUS, *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. II. kötet: K – O*, s. 82.

102 *Der Floh*, 1901, roč. 33, č. 21, s. 16.

103 Hans Wilczek erzählt seinen Enkeln *Erinnerungen aus seinem Leben*, s. 153.

104 Tamže, s. 3.

105 Tamže, s. 180.

rodiny stala jeho „pravou rukou“ a postupne prevzala časť reprezentačných povinností svojej matky Emmy Wilczekovej.

Je potrebné konštatovať, že „riešenie“ životnej situácie grófkы Alžbety Kinskej-Wilczekovej po rozvode nebolo s najväčšou pravdepodobnosťou obvyklé. Netreba zabúdať na to, že jedným z účelov vydaja bolo zabezpečenie aristokratky – s cieľom, aby jej manžel garantoval aspoň rovnakú životnú úroveň, na akú bola zvyknutá z rodičovského domu. Pokles životnej úrovne bol neželaný – v konečnom dôsledku teda išlo okrem iného aj o prenos vyživovacej povinnosti na manžela.¹⁰⁶

V okamihu, keď Alžbeta opustila manželovu domácnosť, ocitla sa na pomedzí – nebola slobodná, a hoci do rozvodu bola formálne vydatá, jej manželstvo stroskotalo a smerovalo k zániku. O „slobodnú“ aristokratku mal podľa nepísaných zásad šľachtickej spoločnosti povinnosť postarať sa otec alebo brat.¹⁰⁷ Neraz sa ženské príbuzné s takýmto statusom v rodine osvedčili: mohli prevzali starostlivosť o domácnosť rodičov či niektorého mužského príbuzného a výchovu jeho maloletých potomkov.¹⁰⁸ Ak rodina mohla aristokratke poskytnúť pravidelnú rentu, tá mohla vďaka tomu viesť zabezpečený a relatívne nezávislý život, venovať sa dobročinnosti či v sprievode svojich príbuzných cestovať.¹⁰⁹ Bohatstvo, ktorým Alžbetin otec oplýval, jej takýto život umožnilo viesť.

Záverčná zhrnutie

Dve tematické sondy, v ktorých sme analyzovali niektoré oblasti života grófkы Alžbety Kinskej-Wilczekovej – výchovu v rodičovskom dome a jej sobáš – možno označiť za „typický“ príbeh aristokratky, akých sa v druhej polovici 19. storočia odohrali v rakúskej časti monarchie tisíce. Na prvý pohľad všetko do seba zapadá – výchova mladej urodzenej dámy priniesla ovocie v podobe sobáša, ktorý možno považovať za prechod z detstva do etapy dospelosti. Bez toho, aby sme hlbšie preskúmali ďalšie pramene, nie je možné povedať, akú kvalitu toto manželstvo malo. Zrejmé však je, že z hľadiska zabezpečenia potomka zostalo nenaplnené a skončilo tak, ako si to nikto zo zainteresovaných pôvodne neželal – rozvodom po 24 rokov trvania. Tretia tematická sonda, ktorá bola zameraná práve na okolnosti rozpadu a zániku manželstva, vniesla na základe výskumu v dobovej tlači viac svetla do tohto aspektu života Alžbety Kinskej-Wilczekovej. Strohú informáciu o rozvode je manželstva v roku 1901 sa podarilo uviesť do kontextu s okolnosťami, ktoré rozpad manželstva sprevádzali.

Hoci Alžbetino manželstvo nebolo prvé ani posledné, ktoré v aristokratickej spoločnosti Rakúsko-Uhorska skončilo neúspechom, dovoľujeme si tvrdiť, že bolo jedným z prvých, ktorého rozpad sa odohrával vďaka aktívnej tlači na očiach verejnosti o to viac, že príčinou rozvodu bola známa a obdivovaná operná umelkyňa, ktorá grófa Rudolfa Kinského okúznila natoľko, že sa rozhodol vziať si ju za ženu.

Okúzlenie šľachticov umelkyňami rôzneho druhu nebolo najmä v druhej polovici 19. storočia ničím výnimočným, v dobe vzostupu divadla a iných druhov scénického umenia mali aristokrati nepreberné množstvo možností na zoznámenie sa s herečkami či speváčkami. Viacerí ich šarmu podľahli natoľko, že sa z nich stali aj ich manželky.¹¹⁰

Prípád manželstva Alžbety Kinskej-Wilczekovej otvára niekoľko otázok. Gróf Rudolf Kinský (a rovnako aj jeho mladší brat Eugen) pochádzali z nerov-

106 Pozri: M. WINKELHOFER, *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*, s. 123.

107 P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Jozefa I.*, s. 99–99.

108 Porovnaj: Marie BADALOVÁ, Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu. Tři etapy života neprovdané šlechtičny, in: Zdeněk BEZECNÝ – Martin GAŽL – Martin PUTNA (eds.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 423–424.

109 Porovnaj: Michaela ŽÁKOVÁ, *Tereziánský ústav šlechtičen na Pražském hradě*, Praha 2021, s. 32–33; M. LENDEROVÁ, *K hřichu i k modlitbě. Žena v minulém století*, s. 74.

110 Podrobnejšie k tejto problematike pozri: E. HRACHOVCOVÁ, *Šlechtické sňatky v druhé polovině 19. století*, s. 61–63.

norodého manželstva – ich otec Eugen uzatvoril sobáš so ženou meštianskeho pôvodu. Hoci rodina žila vo Viedni na prvý pohľad aristokratickým spôsobom života, integrovaná do života urodzenej spoločnosti, rovnakú „chybu“ ako otec urobili aj obaja jeho synovia. Starší Rudolf dokonca ukončil manželstvo s členkou poprednej aristokratickej rodiny, aby sa mohol oženiť s opernou speváčkou. Rovnako sa zachoval aj mladší Eugen, ktorý si však takéto manželstvo mohol „dovoliť“ uzavrieť z pozície mladšieho syna. Bolo konanie bratov Kinských spôsobené nízkou úrovňou kultúrneho kapitálu (ktorý, ako uvádza P. Bourdieu, je priamoúmerný stupňu spoločenskej vrstvy, ktorej je jedinec súčasťou), ktorého základy boli v detstve nedostatočne vybudované aj preto, že ich matka mala meštiansky pôvod? Alebo sa bratia iba slobodne vzopreli očakávaniam okolia a uprednostnili osobné šťastie?

Konanie bratov bolo v príkrom rozpore s aristokratickým ideálom rovnorodého manželstva, ktoré malo za úlohu zabezpečiť príslušnosť k aristokracii ako sociálnej skupine. Rozpad a zánik Rudolfovho a Alžbetinho manželstva bol systémovou chybou – táto situácia nemala víťaza, vyšli z nej obaja ako porazení: Rudolfova česť bola poškodená konaním proti aristokratickej morálke (nerozlučnosť manželstva ako jeden zo základných morálnych imperatívov), Alžbetina česť bola trvale poškvrnená zlyhaním, aj keď nespôsobeným vlastnou vinou, v oblasti, na ktorú bola pripravovaná výchovou. Ako rozvedená žena, ktorá sa „vrátila“ do rodičovskej domácnosti (svojej orientačnej rodiny), stratila možnosť sebarealizácie vo forme vedenia vlastnej domácnosti ako jedného z ideálov naplnenia života aristokratky.

Nateraz nemáme dostatok komparatívneho materiálu, na základe ktorého by bolo možné formulovať aspoň prvotné závery. Čo však konštatovať možno je fakt, že finančné možnosti Alžbetinho otca jej umožnili po „návrate“ do orientačnej rodiny viesť stavovsky primeraný život: Ján Nepomuk Wilczek založil dcére po rozvode novú domácnosť v kaštieli Tresdorf, ktorý mu patrilo. Vďaka tomu mohla so cťou prekonať traumy spôsobené rozpadom jej manželstva. V tomto bode možno hovoriť o nevyrovnanej dynamike – hoci sa rozvod postupne stal reálnou možnosťou ukončenia manželstva, aristokracia ako sociálna skupina sa nedokázala na túto možnosť adaptovať, zostávala pre ňu stále neprípustná.

Nedisponujeme ani poznatkami o tom, ako rozpad manželstva a následný rozvod vnímala sama Alžbeta Kinská-Wilczeková, prípadne jej najbližší príbuzní. Ak sa v budúcnosti podarí dohľadať pramene osobnej povahy, ktoré umožnia túto sféru aspoň čiastočne prebádať, nie je vylúčené, že niektoré z tvrdení v tomto zhrnutí bude možné (alebo potrebné) korigovať. Závery tejto štúdie považujeme za jedny z prvých venovaných problematike rozpadu manželstiev a rozvodovosti v prostredí rakúsko-uhorskej aristokracie. Ak poslúžia ako inšpirácia pre ďalších bádateľov, čas venovaný výskumu nebol vynaložený nadarmo.

Na úplný záver zaraďujeme dve epizódy, ktoré dokresľujú vyššie analyzovanú problematiku a zároveň sú veľmi výpovedné aj vo vzťahu k distribúcii mužsko-ženských rolí a rozdielných očakávaní od mužov a žien v aristokratickom prostredí:

1. Grófka Mária Kinská, rod. Zaunerová (1826–1903), svokra Alžbety Kinskej-Wilczekovej, zomrela 17. júla 1903 na zámku Tresdorf, v sídle svojej bývalej nevesty, po „dlhej a ťažkej chorobe“ ako 77-ročná. Alžbeta Kinská-Wilczeková sa v oznámení o jej úmrtí stále spomína ako manželka Rudolfa Kinského.¹¹¹ Správa o smrti grófky Márie Kinskej vyšla aj v novinách v jej rodnom Ischli, ktoré nezabudli spomenúť jej neurodzený pôvod: „Grófka Mária Kinská pochádzala

111 (Reichsgräfin Marie Kinsky †), *Neues Wiener Journal*, 1903, roč. 11, č. 3493 (19. 7. 1903), s. 8. Rovnakú správu priniesol v rubrike *Aristokratie und Gesellschaft* aj týždenník *Sport & Salon*, 1903, roč. 6, č. 30 (25. 7. 1903), s. 7. V oboch novinách je uvedené, že Mária Kinská „zomrela na svojom zámku v Tresdorfe“, čo však bola mylná informácia.

z meštianskej rodiny a volala sa svojím dievčenským menom Mária Zauner.“¹¹² Pobyť Márie Kinskej – pravdepodobne v poslednej fáze jej choroby – v sídle jej bývalej nevesty svedčí pravdepodobne o zachovaní dobrých vzťahov medzi oboma ženami. Istú úlohu tu mohol zohrať i fakt, že Rudolf a jeho druhá manželka v tom čase už čelili vážnym finančným problémom.¹¹³

2. Ak by sa manželstvo s Rudolfom Kinským pre Alžbetu stalo trpkou spomienkou, nedalo by sa jej to zazlievať. Faktom však je, že 21. novembra 1929 si v predtlačnom dátume stránky vo svojom denníku zakrúžkovala číslo 21.¹¹⁴ Takto nenápadne si pripomenula 50. výročie svojho sobáša. Rudolf Kinský bol v tom čase už viac ako osem rokov mŕtvy: zomrel 24. mája 1921 v rakúskom Kaltenleutgebene a noviny *Wiener Salonblatt* v krátkej správe o jeho úmrtí uviedli: „... bol vynikajúci jazdec a športovec, umelecky založený a umenie chápujúci gavalier, ako aj nesmierne charizmatický človek, a preto bol dlhé roky obľúbenou osobnosťou vyššej spoločnosti.“¹¹⁵

Zatiaľ čo prvá epizóda odkazuje na pokoru, trpezlivosť a poddajnosť – žiaduce vlastnosti, ktoré si mladé aristokratky mali v detstve osvojiť, výňatok zo správy o skone Rudolfa Kinského svedčí o tom, aké vlastnosti si aristokratická spoločnosť cenila na mužoch.

Napriek tomu, že Rudolf prišiel o všetok rodinný majetok a utrpela aj jeho osobná aristokratická česť, v správe o jeho úmrtí sú zdôraznené iba tie vlastnosti, ktoré mu pomohli očariť opernú speváčku M. Renardovú a v konečnom dôsledku viedli z rozpadu jeho prvého manželstva. Čo si Alžbeta Kinská-Wilczeková pomyslela, keď si správu o smrti svojho bývalého manžela v novinách prečítala, nevedno.

112 *Innsbrucker Nachrichten*, 1903, roč. 15, č. 163 (21. 7. 1903), s. 7.

113 Rudolf Kinský si z valašskomeziříčskej sporiteľne požičal 450 000 korún, za ktoré mu ručil barón Popper. Sporiteľňa sa však dostala do výrazných problémov – po samovražde jej riaditeľa sa ukázalo, že úvery poskytoval svojvoľne a ich celková výška výrazne prekročila kapitál banky, ktorej hrozil konkurz. Pozri: (Zusammenbruch einer tschechischen Sparkasse), *Innsbrucker Nachrichten*, 1903, roč. 15, č. 206 (11. 9. 1903), s. 7.

114 LA SNK MT, knižnica Lontov, sign. RKHS 2557 (denník z roku 1929), záznam z 21. 11. 1929.

115 *Wiener Salonblatt*, 1921, roč. 52, č. 12 (11. 6. 1921), s. 6–7.

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

ARCHÍVNE PRAMENE

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, knižnica Szentiványi-Rakovský v Lontove, sign. RKHS 2557 (denník z roku 1929).

Pfarre St. Michael – Archiv, Wien, sign. 01–22 – Taufbuch 1845– 867 a 02–13 – Trauungsbuch 1868–1894.

Slovenský národný archív v Bratislave, fond Rod Pálfi – červenokamenská línia (1745–1945).

Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí, sign. Ms 1151 (denník z rokov 1870–1873) a Ms 262 (denník z roku 1877).

PUBLIKOVANÉ PRAMENE

Die Tagebücher des Grafen Egbert Belcredi 1850 – 1894, eds. Lothar HÖBELT – Johannes KALWODA – Jiří MALÍŘ, Wien – Köln – Weimar 2016.

Philipp Fürst zu EULENBURG-HERTEFELD, *Erlebnisse an deutschen und fremden Höfen* (1934), in: projekt-gutenberg.org [online] [cit. 15.02.2026]. Dostupné z: <https://projekt-gutenberg.org/authors/philipp-fuerst-zu-eulenburg-hertefeld/books/erlebnisse-an-deutschen-und-fremden-hoefen/chapter/20/>.

Hans Wilczek erzählt seinen Enkeln Erinnerungen aus seinem Leben, ed. Elisabeth KINSKY-WILCZEK, Graz 1933.

ČLÁNKY V DOBOVEJ TLAČI

Der Abschied der Renard von der Wiener Oper, *Neues Wiener Journal*, 1900, roč. 8, č. 2251 (30. 1. 1900), s. 8–9.

Der Abschied des Fräuleins Renard, *Neue Freie Presse*, 1900, roč. 37, č. 12728 (30. 1. 1900, Morgenblatt), s. 5–6.

Der Floh, 1901, roč. 33, č. 21, s. 16.

Deutsche Kunst- und Musik-Zeitung, 1901, roč. 28, č. 10 (25. 5. 1901), s. 116.

(Die Heirat des Fräuleins Renard), *Neues Wiener Tagblatt*, 1901, roč. 35, č. 135 (18. 5. 1901), s. 6.

Die Vermählung der Hofopernsängerin Marie Renard mit dem Grafen Rudolf Kinsky, *Das interessante Blatt*, 1901, roč. 20, č. 19 (9. 5. 1901), s. 4.

(Die Vermählung der Kammersängerin Renard.), *Illustriertes Wiener Extrablatt*, 1901, roč. 30, č. 135 (18. 5. 1901), s. 6.

Die Vermählung der Renard, *Pilsner Tagblatt*, 1900, roč. 1, č. 190 (7. 11. 1900), s. 4.

Grazer Volksblatt, 1901, roč. 34, č. 135 (18. 5. 1901), s. 5.

Otto v. HEIM, Wien bei Tag und Nacht, *Tages-Post*, 1900, roč. 36, č. 39 (18. 2. 1900), s. 1–2.

Hinter den Kulissen, *Neues Wiener Journal*, 1900, roč. 8, č. 2518 (27. 10. 1900), s. 7–8.

Innsbrucker Nachrichten, 1901, roč. 48, č. 90 (20. 4. 1901), s. 9.

Innsbrucker Nachrichten, 1903, roč. 15, č. 163 (21. 7. 1903), s. 7.

Ischler Wochenblatt, 1901, roč. 29, č. 18 (5. 5. 1901), s. 3.

Kurjer Lwowsky, 1900, roč. 18, č. 37 (6. 2. 1900), s. 3.

[Marie Renard.], *Neue Freie Presse*, 1901, roč. 38, č. 13193 (18. 5. 1901, Morgenblatt), s. 5.

Marie Renard, *Wiener Abendpost*, 1900, roč. 38, č. 24 (30. 1. 1900), s. 3 (príloha novín *Wiener Zeitung*, 1900, roč. 98, č. 23, z toho istého dňa).

Marie Renard und ihr Bräutigam, *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 1901, roč. 28, č. 114 (19. 5. 1901), s. 11.

Neues Wiener Tagblatt, 1877, roč. 11, č. 321 (22. 11. 1877), s. 3.

Ostdeutsche Presse, 1901, roč. 26, č. 118 (22. 5. 1901), s. 2.

(Reichsgräfin Marie Kinsky †), *Neues Wiener Journal*, 1903, roč. 11, č. 3493 (19. 7. 1903), s. 8.

Signale für die Musikalische Welt, 1900, roč. 58, č. 13 (3. 2. 1900), s. 198.

Signale für die Musikalische Welt, 1900, roč. 58, č. 63 (20. 11. 1900), s. 1004.

SCHLESSINGER, Max. Allerlei aus der Woche, *Wiener Salonblatt*, 1901, roč. 31, č. 5 (4. 2. 1900), s. 2–3.

SCHÖNAICH, Gustav. Marie Renard, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 1900, [roč. 21], č. 6570 (31. 1. 1900), s. 2.

Sport & Salon, 1903, roč. 6, č. 30 (25. 7. 1903), s. 7.

(Trauung.), *Die Presse*, 1877, roč. 30, č. 32 (22. 11. 1877), s. 9.

(Trauung.), *Fremden-Blatt*, 1877, roč. 31, č. 321 (22. 11. 1877, Morgenblatt), s. 3–4.

(Trauung.), *Morgen-Post*, 1877, roč. 27, č. 322 (22. 11. 1877), [s. 3].

Wiener Salonblatt, 1876, roč. 7, č. 9
(26. 2. 1876), s. 3.

Wiener Salonblatt, 1876, roč. 7, č. 10
(4. 3. 1876), s. 4.

Wiener Salonblatt, 1885, roč. 16, č. 10
(8. 3. 1885), s. 4.

Wiener Salonblatt, 1889, roč. 20, č. 16
(21. 4. 1889), s. 3–4.

Wiener Salonblatt, 1901, roč. 32, č. 20
(19. 5. 1901), s. 20.

Wiener Salonblatt, 1921, roč. 52, č. 12
(11. 6. 1921), s. 6–7.

(Zur Vermählung der Kammersängerin Marie Renard.), *Illustriertes Wiener Extrablatt*, 1901, roč. 30, č. 137 (20. 5. 1901), s. 4.

(Zusammenbruch einer tschechischen Sparkasse), *Innsbrucker Nachrichten*, 1903, roč. 15, č. 206 (11. 9. 1903), s. 7.

SEKUNDÁRNA LITERATÚRA A ZÁVEREČNÉ PRÁCE

Marie BADALOVÁ, Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu. Tři etapy života neprovdané šlechtičny, in: Zdeněk BEZECNÝ – Martin GAŽI – Martin PUTNA (eds.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 423–428.

Pierre BOURDIEU, *Nadvláda mužů*, Praha 2000.

Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998.

Elisabeth CASTELLANI ZAHIR, Bodo Ebhardt zwischen Berlin, Wien und Chillon, in: Busso von der DOLLEN – Barbara SCHOCK-WERNER (eds.), *Burgenromantik und Burgenrestaurierung um 1900. Der Architekt und Bürgerforscher Bodo Ebhardt in seiner Zeit*, katalóg výstavy, Braubach 1999, s. 170–179.

Elisabeth CASTELLANI ZAHIR, «... ich und meine Tochter Elisabeth». Gräfin Kinsky-Wilczek (1859–1938), in: Veronika MARXER (ed.), *Inventur. Zur Situation der Frauen in Liechtenstein*, Bern – Dortmund 1994, s. 162–167.

Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou, eds. Milena LENDEROVÁ – Jarmila PLŠKOVÁ, Praha 2006.

János József GUDENUS, *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. II. kötet: K – O*, Budapest 1993.

Brigitte HAMANNOVÁ, „Moje milá, dobrá přítelkyně!“ Milostný vztah císaře Františka Josefa I. a herečky Kateřiny Schrattové, Praha 2002.

Jiří HANUŠ – Vít HLOUŠEK, *Předminulé století. Evropa v politice a kultuře 19. století*, Brno 2019.

Eva HRACHOVCOVÁ, *Šlechtické sňatky v druhé polovině 19. století*, diplomová práce, Jihočeská univerzita – Pedagogická fakulta, 2007.

Daniel HUPKO, Denník aristokratky ako prameň k štúdiu mentality a životného štýlu šľachty na konci *belle époque*: grófkya Lucia Pálffyová, rod. Wilczeková a Ernestína Coudenhove, rod. Breunnerová, in: *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2024* (v príprave – eds. Martina Orosová a Tina Hrivňáková).

Daniel HUPKO, *Mentalita a životný štýl šľachty na Slovensku v 19. a 20. storočí. Grófka Lucia Pálffyová, rod. Wilczeková (1862–1958), život aristokratky na hranici dvoch vekov*, dizertačná práca; Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2015.

Daniel HUPKO, Rodina ako garancia udržania sociálneho statusu aristokracie v druhej polovici 19. storočia. Pokus o náčrt na príklade Lucie Wilczekovej (1862–1958), in: Dušan KOVÁČ a kol., *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*, Bratislava 2013, s. 227–250.

Daniel HUPKO – Ivana JANÁČKOVÁ, Amatérské fotografovanie šľachty: Lucia Pálffyová, Alžbeta Kinská a Nathaniel Rothschild. Poznámky k problematike, in: *archívny almanach*, 2022, roč. 5, s. 55–69.

Daniel HUPKO – Ivana JANÁČKOVÁ, Aristokrat s povestou liberála. Niekoľko poznámok k životu grófa Jána Nepomuka Wilczeka (1837–1922), in: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity – řada společenských věd*, 2014, roč. 28, č. 2, s. 30–48.

Daniel HUPKO – Ivana JANÁČKOVÁ – Jozef TIHÁNYI, *Koniec starých čias. Poslední Pálfienci na hrade Červený Kameň 1848–1948*, Komárno 2011.

Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Matice slovenskej. Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, zost. Vojtech ŠARLUŠKA, Martin 1995.

William JOHNSTON, *The Austrian Mind. An Intellectual and Social History 1848–1938*, Berkeley – Los Angeles 1983.

Imrich KOTVAN, *Rukopisy Univerzitnej knižnice v Bratislave*, Bratislava 1970.

Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

Milena LENDEROVÁ, Matka, dcera, vnučka (Filippina, Elisa, Tekla) – dny všední i sváteční tří dam schlikovského rodu, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 2002, roč. 15, s. 43–68.

Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, Praha 2009.

Meyers Großes Konversations-Lexikon, Band 18 : Schöneberg bis Sternbedeckung. Leipzig, Wien 1909.

Veronika MEZEIOVÁ, Sociálne zdroje lokálneho rozvoja (teoretický náčrt problematiky ľudského, sociálneho a kultúrneho kapitálu), in: Dagmar BACOVÁ – Anna KASANOVÁ (eds.), *Etnologické reflexie vedecko-výskumných prác mladých vedeckých pracovníkov* [online], Nitra 2010, s. 47 [cit. 15.02.2026]. Dostupné z: http://www.ketnoffukf.sk/uploads/9/2/9/7/9297804/zbornik_etnologicke_reflexie_2010_ke_ff_ukf.pdf.

Péter NAGY, Die „siebenbürgische Ehe“ und die siebenbürgisch-reformierte Eherechtsprechung, in: *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, roč. 15, č. 1, s. 87–100.

Peter ONDREJKOVIČ, Sociálny a kultúrny kapitál ako sociálne hodnoty, normy a ciele vo výchove a vzdelávaní. in: *Pedagogika.sk* [online], 2011, roč. 2, č. 4, s. 233 [cit. 15.02.2026]. Dostupné z: <http://www.casopispedagogika.sk/rocnik-2/cislo-4/ondrejko-vc-studie.pdf>.

Martina OROSOVÁ, Osudy rezidencií vyššej šľachty a ich zbierok po roku 1918 a po roku 1945, in: Frederik FEDERMAYER a kol., *Magnátske rody v našich dejinách 1526–1948*, Martin 2012, s. 312–331.

PAVLÁTOVÁ, Pravidla šlechtické výchovy na konci 18. a na začátku 19. století, in: *Studie k sociálním dějinám 19. století*, 1997, č. 7, s. 59–64.

Michael RAPPORT, *Evropa devatenáctého století*, Praha 2011.

Michal RŮŽIČKA – Petr VAŠÁT, Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus, in: *AntropoWebzin* [online], 2011, č. 2, s. 132 –133 [cit. 15.02.2026]. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/zakladni-koncepty-pierra-bourdieu-pole-kapital-habitus>

Peter SABOV, Lontovská knižnica. Krátka história knižnice, in: Peter SABOV a kol., *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku. IV. zväzok*, Martin 2012, s. 15–19.

Jiří STIBOR, Vlček z Dobré Zemice, in: Milan MYŠKA a kol. *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada, sešit 9 (21)*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2006, s. 100–147.

Hana ŠÚSTKOVÁ – Aleš ZÁŘICKÝ, Research Efforts and Patronizing. Activities of Count Johann Nepomuk Wilczek, in: Milan HLAVÁČKA – Magdaléna POKORNÁ – Tomáš PAVLÍČEK (eds.), *Collective and Individual Patronage and the Culture of Public Donation in Civil Society in the 19th and 20th Centuries in Central Europe*, Praha 2010, s. 378–388.

Aleš VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004.

Michaela a Karl VOCELKOVI, *František Jozef I. Císař rakouský a král uherský*, Praha 2017.

Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Jozefa I.*, Praha 1996.

Martina WINKELHOFER, *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*, Wien 2009.

Michaela ŽÁKOVÁ, *Chudé aristokratky? Strategie šlechticů k uchování společenského postavení v „dlouhém“ 19. století*, Praha 2023.

Michaela ŽÁKOVÁ, *Tereziánský ústav šlechticů na Pražském hradě*, Praha 2021.

Jan ŽUPANIČ – Václav HORČIČKA – Hana KRÁLOVÁ, *Na rozcestí. Rakousko-uherská zahraniční služba v posledních letech existence monarchie*, Praha 2009.

Jan ŽUPANIČ, Proměna a krize aristokratické společnosti habsburské monarchie, in: Václav HORČIČKA – Jan ZUMR – Michaela ŽÁKOVÁ – Jan ŽUPANIČ, *Šlechta bez monarchie. Staré elity pothabsburské střední Evropy 1918 – 1938*. Praha 2025, s. 21–31.